

Shaxslarda Axloqiy-Irodaviy Sifatlarini Shakllantirish Bo'yicha Xorij Tajribasi

Zohirov Nodirbek Ulug'bekovich

O'zbekiston Respublikasi Jamoat Xavfsizligi Universiteti, "Xizmat faoliyatini tarbiyaviy-psixologik ta'minlash" kafedrasida katta o'qituvchisi, leytenant

Annotation: Studying the semantic field of "ma'naviyat" and its descriptive meanings in different dictionaries written from 1981 till the present time has been analysed in this article. The works carried out on the similar topics are also discussed and their differences are analyzed.

Keywords: Lexicographic analysis, dictionary meaning, descriptive dictionary, spirituality, lexical units, semantic signs.

Dunyo mamlakatlaridagi turli xil tuzumlarga nisbatan ichki tahdidlar, davlatlararo nizolar, diplomatik aloqalarning notekis o'rnatilganligi, shuningdek, ekstremal(favqulodda) vaziyatlarning xalqqa, osoyishta millat vakillariga ta'sir ko'rsatishi, o'z navbatida, barcha jahon davlatlarini sarosimaga solmoqda. Vatanimiz posbonlarini ekstremal(favqulodda) holatlarda operativ qaror qabul qiladigan, har qanday vaziyatda milliy taassublikni tanlaydigan hamda ichki ma'naviy-ruhini shakllantirib, ularni har qanday sohani mukammal biladigan qilib, tarbiyalash mamlakatning ustuvor vazifalaridan biri sanaladi. Unga ko'ra, mamlakatlarda yuzaga kelgan ichki hamda davlatlararo munosabatlarda harbiy xizmatchilardagi jasorat tuyg'usining po'rtanadek o'tilib chiqishi, o'z xalqining tinchligi, vatanining osoyishtaligi, hamda oilasining farovonligi uchun zarurat tug'ilsa, jonini kamarbasta aylab, tarix zarvaraqlariga zarhal harflar bilan iz qoldirishdek ulkan sharafli hamda savobli ishni qilishlik masalalari kundan-kunga kamayib bormoqda, desak, adashmagan bo'lamiz.

Iroda - insonning o'z faoliyati va psixik jarayonlarini o'zi boshqara olishida namoyon bo'ladigan qobiliyati. Inson irodaviy harakatini amalga oshirar ekan, o'ziga hukmron ehtiyoj va xohishlariga qarshi turadi: Iroda uchun "men xohlayman" degan kechinma emas, balki "kerak", "bajarishim shart" degan kechinma xosdir. Inson faoliyatining barcha turlari va har qanday mehnat kishidan mustahkam irodani talab qiladi. Iroda mehnat faoliyati davomida shakllanadi va rivojlanib boradi. Irodaning ong'dagi faoliyati harakat maqsadini belgilashda, maqsadga erishish vositalari va yo'l-yo'riqlarini oldindan aniqlab, ma'lum qarorga kelishda hamda bu qarorni ijro etishda namoyon bo'ladi. Inson irodasining qay darajada rivojlanganligi maqsadni qanday ro'yobga chiqarishida ko'rinadi. Irodaviy harakat jarayonlarida kishi ichki va tashqi to'siqlarga duch keladi. Ichki to'siqlar kishining o'ziga, uning ichki mayllariga xos holat. Kishining ichki mayllarini yengish olishi, o'zini boshqarish va o'z ustidan hukmronlik qila bilish layoqati ichki iroda, deb ataladi. Tashqi to'siqlar tevarak-atrofdagi voqelikda uchraydi. Kishining ana shunday tashqi to'siqlarni yengish layoqati tashqi iroda, deb ataladi. Irodaviy faoliyatda tashqi to'siqlarni yengish (tashqi iroda) ichki to'siqlar (ichki iroda) ni yengish bilan uzviy bog'liq. Irodaning muhim sifatlari: o'zini tuta bilish, dadillik, qat'iylik, chidam va toqat, prinsipiiallik, mustaqillik va boshqalar. Iroda kuchi shu sifatlarning qay darajada namoyon bo'lishiga qarab belgilanadi. Kishi yuksak g'oyalarga asoslangan ongli qat'iyat va sabot bilan o'z harakati yo'lidagi to'siqlarni yengar ekan, u kuchli iroda egasi hisoblanadi. Iroda kishining harakteri bilan uzviy bog'liq, uning shakllanishida muhim rol o'ynaydi

Psixologik yordam tamoyillari (axloqiy) - Ko'pgina kasblarda bo'lgani kabi, psixolog faoliyatida ham ularga psixologik yordam ko'rsatishda ba'zi printsiplar va talablar mavjud bo'lib, ularni amalga oshirish majburiydir. Turli mamlakatlarda va psixologik jamoalarda professional psixolog faoliyati uchun turli xil axloqiy me'yorlarning mavjudligi psixologik amaliyotda yuzaga keladigan axloqiy muammolarga

aniq va oddiy javoblarning yoʻqligi bilan bogʻliq. Ushbu tamoyillar psixologik yordam koʻrsatish nafaqat samaraliroq va mazmunli, balki ijtimoiy jihatdan maqbul boʻlishini taʼminlash uchun zarurdir. Ushbu, mavzu boʻyicha koʻplab asarlarda turli xil qiyin vaziyatlar, xususan, maslahatchi uchrashuv paytida mijozni gʻayriijtimoiy harakatni rejalashtirayotganini yoki sodir etganligini bilib qolsa, uning tanasida kaltaklash yoki boshqa zoʻravonlik alomatlarini koʻrsa, oʻzini qanday tutishi kerakligi haqida gap boradi. Bola, agar ota-onalar oʻzlarining yashirin oʻsmir farzandlari haqida, shuningdek, boshqalar haqida biror narsa bilishni xohlasalar. Baʼzi mamlakatlarda, masalan, AQSHda, kasbiy tamoyillar va talablarga rioya qilmaslik psixolog diplomidan mahrum boʻlishiga, amaliyot bilan shugʻullanish va uning professional xizmatlarini taklif qilish huquqiga va hokazolarga olib kelishi mumkin.

Iroda kuchi jasorat deb ataladigan dadillikda ayniqsa yaqqol ifodalanadi. Jasorat kishining shunday holatiki, bunda kishi tez qarorga keladi va uni bajarishga ahd qiladi. Jasorat kishining boshqa kishilarga emas, balki oʻziga bergan masʼuliyatligini anglatadi. Kishi axloqiy burchning talabiga koʻra, buyuk maqsadga erishish uchun bir zumda hayot bilan oʻlimdan birini tanlab olish bunday jasorat iroda kuchi ekanligini koʻrsatadi. Kishi irodasining kuchi va qatʼiyati xarakterining irodaga bogʻliq boʻlgan qaysi xislatlarida ifodalangan boʻlsa, oʻsha xislatlar eng yorqin xislatlardan hisoblanadi. Bu xislatlar har bir kishining xarakterida bir qadar namoyon boʻladi. Ammo hamma kishilarni va har qanday odamning irodasi kuchli xarakteri kuchli deb boʻlmaydi, balki shu sifatleri bilan boshqa kishilardan aralib turgan odamlargina iroda kuchli, xarakteri qatʼiy deb ataladi. Iroda kuchi qabul qilingan qarorni oʻz vaqtida bajarishda koʻrinadi. Shuning uchun qarorni bajarmaslik yoki uning bajarish muddatini doimo pajsalga solish boshlangan ishni oxiriga yetkaza olmaslik irodaning kuchsizligi alomatidir. Lekin qabul qilingan qarorni bajargan har qanday qilingan ish-harakat irodaning kuchli ekanligidan darak beravermaydi. Iroda kuchi asosan irodaviy harakatlar yordami bilan yengillashganiga va shu yoʻl bilan qanday natijalarga erishishigagina qarab aniqlanadi. Irodaviy zoʻr berish vositasida bartaraf qilinadigan qarshilik va qiyinchiliklar darajasi va xarakteri iroda kuchining obʼektiv koʻrsatkichi boʻlib xizmat qiladi. Iroda kuchi irodaning muhim sifatidir. Iroda kuchining turli darajasi irodaviy jarayonning hamma bosqichlarida koʻrinadi. Iroda kuchi avvalo ehtiyojlarni his qilishda va intilishga urinishda koʻrinadi.

Shaxsda irodaviy sifatlarning yaʼni, iroda kuchi, mustaqilligi, qatʼiyatligi kabi ayrim sifatleri turlicha namoyon boʻladi. Shunga koʻra har bir kishida irodaning ayrim sifatleri umr boʻyi mustahkamlanib, oqibatda shu odamning xususiy sifatleri (yaʼni doimiy xislatlari) boʻlib qolishi mumkin. Shuning uchun ham shaxsning bunday sifatleri uning oʻziga xos xususiyatlari deb ataladi. Har bir kishidagi mazkur sifatleri turlicha namoyon boʻlishi shu kishi xarakterining xislati boʻlavermaydi. Chunki, ayrim hollarda hatto, tasodifiy ravishda kishi kuchli iroda koʻrsatishi mumkin, ayrim hollarda mazkur kishining irodasi umuman kuchli irodalilik shu kishi xarakterining xislati ekanligini ifodalamaydi. Bunday hollarda kishining irodasi kuchli deb aytish uchun uning iroda kuchi bir marta emas balki, bir necha marotaba namoyon boʻlishini bilmoq kerak.

Xulosa oʻrnida shuni taʼkidlasak, maqsadga muvofiq boʻlardiki, iroda bu insonning hayotiy qiyinchiliklarni yengib oʻtishi, maqsadga erishish qobiliyatidir. Xususan, u xarakter, maqsadlilik, qatʼiyatlilik, matonatlilik, jasoratlilik kabi fazilatlarida namoyon boʻladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Uzluksiz maʼnaviy tarbiya Konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida” VM 1059 son Qarori. - T.: - 2019 yil 31 dekabr.
2. Абдурахимов, К. А. (2015). Психологические особенности интеллектуальной деятельности. Проблемы современного образования, (3), 41-47.
3. Abdukhalilovich, A. K. (2021). Family as a Subject of Psychocorrective Influence. Annals of the Romanian Society for Cell Biology, 656-668.
4. Abduraximov, Q. A. (2015). Psychological peculiarity of intellectual activity. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 3(2), 54-60.

5. Bekmirov T.R. Shaxsning emotsional irodaviy holatlari. O'quv uslubiy qo'llanma. – Toshkent: 2022. – 68 b

